

Wybrane ikony św. Bazylego Wielkiego w zbiorach Muzeum Historycznego w Sanoku

Selected Icons of St. Basil the Great
in the Collections of the Historical Museum in Sanok

Maria Antonowicz

badacz niezależny, Sanok, Polska

<https://orcid.org/0000-0001-9898-026X>

maria_antonowicz@o2.pl

Abstract:

The purpose of this article is to present three historic icons depicting St. Basil the Great, housed in the collection of the Historical Museum in Sanok. The presented icons belong to the type of "Carpathian icons". The publication also contains the history of the establishment of the Historical Museum and of the abridged life of St. Basil the Great.

Streszczenie:

Celem niniejszego artykułu jest przedstawienie trzech zabytkowych ikon z wizerunkiem św. Bazylego Wielkiego, które znajdują się w zasobach Muzeum Historycznego w Sanoku. Prezentowane ikony należą do typu tzw. ikon karpaccich. Publikacja zawiera także historię powstania Muzeum Historycznego i skrócony żywot św. Bazylego Wielkiego.

Keywords:

iconography, St. Basil the Great, Carpathian icon, Historical Museum in Sanok

Słowa kluczowe:

ikonografia, św. Bazyli Wielki, ikona karpacka, Muzeum Historyczne w Sanoku

Cite this article / Cytowanie:

Antonowicz, M., (2025). Selected Icons of St. Basil the Great in the Collections of the Historical Museum in Sanok. *Elpis*, 27: 7–16. <https://doi.org/10.15290/elpis.2025.27.01>

Licence / Licencja:

© Copyright 2025 Maria Antonowicz

Muzeum Historyczne w Sanoku i jego zbiory

W południowo-wschodniej Polsce znajduje się miejscowość zwana Królewskim Wolnym Miastem Sanokiem. Miasto otoczone jest Górami Słonnymi i przepływa przez nie rzeka San. Jednym z historycznych miejsc Sanoka jest Zamek Królewski – Muzeum Historyczne. Sanok nie był siedzibą królów, a swoją nazwę zamek zawdzięcza historycznym odwiedzinom monarchów – Kazimierza Wielkiego (Zielińska, 2022, s. 18) czy Władysława Jagiełły¹. Obecny wygląd budynek otrzymał

¹ W Sanoku w 1417 r. król Władysław Jagiełło brał ślub z Elżbietą Granowską, na zamku przebywała również jego kolejna żona – Sonka (Zielińska, 2022, s. 51).

wskutek działań starosty sanockiego Mikołaja Wolskiego (XVI w.), który go rozbudował z polecenia królowej Bony w renesansową rezydencję.

W 1934 r. w murach zamkowych utworzono Muzeum Ziemi Sanockiej. Cztery lata wcześniej obok zamku powstało inne muzeum – Muzeum „Łemkiwszczyzna”, które zawierało ekspozycje etnograficzne, kościelne i historyczne. Wielką rolę w odszukaniu, opisanu i zaprezentowaniu eksponatów odegrał Leon Getz², który zbierał po wsiach stroje, sprzęty gospodarskie, a także przedmioty kultu. Zbiory obu muzeów zostały po II wojnie światowej przekazane do Muzeum Historycznego w Sanoku. Kolekcja ikonograficzna znacząco powiększyła się po 1947 r., po akcji zabezpieczania zabytków połemkowych³. Obecny zbiór liczy ok. 1200 eksponatów takich jak ikony, utensylia liturgiczne, chorągwie, krzyże, starodruki, pochodzących z XV–XX w. (Biskupski, 1990, s. 1). W większości znajdowały się one na wyposażeniu wiejskich cerkwi terenu Bieszczad i Beskidu Niskiego, które należały do Cerkwi prawosławnej, zaś po 1691 r. greckokatolickiej diecezji przemyskiej (Biskupski, 1990, s. 3). Fundatorami ikon, ksiąg liturgicznych i utensyliów cerkiewnych były osoby zamożne, często „księża, wójtowie, sołtysi, młynarze lub kowale” (Biskupski, 2000, s. 5).

Warto również zwrócić uwagę, iż w murach muzeum znajduje się ciekawa kolekcja ikon pochodzących z okresu między drugą połową XVII w. a pierwszą połową XVIII w., które należą do tzw. Szkoły Rybotyckiej. Jej centrum stanowił monaster w Posadzie Rybotyckiej. Ze względu na ludowy charakter, ikony te charakteryzują się prostymi kompozycjami oraz mocnymi kontrastami kolorystycznymi. Często przygaszona gama kolorystyczna ikon drugiej połowy XVII w. ulega na przełomie wieków rozjaśnieniu oraz większemu nasyceniu barw. Na twarzach postaci zaczynają dominować jasne karnacje. Ikony tej szkoły występowały na całym obszarze diecezji przemyskiej (Biskupski, 2000, s. 10).

Szczególnym typem ikon znajdujących się w murach sanockiego zamku są tzw. ikony karpackie⁴ lub zachodnioruskie⁵, przedstawiające postacie Chrystusa, Matki Bożej i świętych. Nazwy typów ikon nawiązują do rejonów geograficznych, na których powstawała tego rodzaju ikonografia, która była próbą pojednania formuły wschodniej z zachodnią. Skutkowało to m.in. bardziej malarskim podejściem, grą światła i cienia, elementami realizmu czy wprowadzeniem linearnej perspektywy (Stojak, 2017, s. 160–181).

W ikonach tego typu bardzo często święci byli przedstawiani ze scenami z życia, co świadczyło o dobrej znajomości ich żywotów oraz obdarzeniem ich szczególnym lokalnym kultem. Wpływ kultu świętych

² Malarz, grafik, nauczyciel, dyrektor Muzeum Towarzystwa „Łemkiwszczyzna” (Banach, Kasprzak, 2007, s. 104).

³ Był to rezultat deportacyjnej akcji „Wisła”, która polegała na przesiedleniu m.in. ludności ukraińskiej, łemkowskiej z terenów Polski południowo-wschodniej na Ziemię Zachodnie.

⁴ Nazewnictwo związane z obszarem Karpat, obejmuje tereny południowej Polski od łemkowszczyzny po ziemię przemyską (Czajkowski, 1998, s. 21).

⁵ „W nomenklaturze ikon najstarszych, datowanych na XV i XVI w. (...) używa się określenia zachodnioruskie, mając na uwadze rusińskie dziedzictwo ziem połączonych około połowy XIV w. do Polski, a względem ikon powstałych od XVII w. – ukraińskie, ze względu na rodzący się wówczas etnos ukraiński”. Za: www.skansen.mblsanok.pl [5.12.2024].

na lokalną społeczność potwierdzają również nazwy cerkwi w diecezji przemyskiej i lwowskiej poświęcone ku czci konkretnych świętych. W XV – XVI wiecznych ikonach często malowano na przykład św. Mikołaja, św. Paraskiewę, św. św. Kosmę i Damiana, św. Dymitra czy św. Bazylego Wielkiego (Biskupski, 1991, s. 25).

Święty Bazyli Wielki

Święty Bazyli Wielki to jeden z Ojców Kościoła niepodzielonego, który żył w Cezarei w IV w. Z jego rodziny wywodzi się wielu świętych, na co niewątpliwie wpływ miała gorliwa chrześcijańska postawa matki świętego, świętej Emilii. Bazyli był człowiekiem bardzo dobrze wykształconym. Po przyjęciu chrztu wiódł ascetyczne, skromne życie. Jest on autorem wielu dzieł, m.in. tzw. „Reguły” (Pietrow, 2014), zawierającej zasady życia mniszego, która uważana jest za fundament pozostałych reguł mniszych. Po otrzymaniu godności biskupa Cezarei Kapadockiej walczył z herezją arianizmu i duchoburców, którzy odrzucali Boskość Ducha Świętego. Za swoje oddanie służbie Bogu i ludziom otrzymał przydomek „Wielki”. Św. Bazyli zmarł w 379 r. Jego spuścizna literacka zawiera liczne homilie oraz pisma dogmatyczno-ascetyczne. Dzień pamięci Św. Bazylego przypada 1/14 stycznia oraz 30 stycznia / 12 lutego – w święto Trzech Wielkich Hierarchów Kościoła.

Ikony św. Bazylego Wielkiego w zbiorach Muzeum

W Muzeum Historycznym najstarszym wizerunkiem św. Bazylego Wielkiego jest ikona datowana na XV w. (rysunek 1.). Jej unikatowość w skali kraju spowodowana jest tym, że oprócz postaci św. Bazylego zawiera także sceny z jego życia, tzw. klejma (SPTP, 2022). Do muzeum trafiła z miejscowości Łosie (tereny dzisiejszej gorliczyny).

- ▶ Ikona została przeniesiona przez Leona Getza 25 września 1932 r. z cerkwi pw. Narodzenia Matki Boskiej do zbiorów Muzeum Towarzystwa Łemkiwszczyzna w Sanoku. Mamy tutaj temperę na gruncie kredowym: dwie deski lipowe spojone pionowo; podobrazie wzmocnione dwoma listwami wprowadzonymi z lewego boku; wym. 98,5 x 78,5 cm x 3 cm. (Biskupski, 2013, s. 81).

Ikone konserwował Ilja Iljew pod kierunkiem Jerzego Wolskiego (Biskupski, 2013, s. 83). Jest ona malowana w płytkim wgłębieniu (SPTP, 2022) z wąskim obramieniem.

- ▶ W polu środkowym przedstawiony en face w całej postaci św. Bazyli Wielki prawą ręką błogosławi, w lewej zaś trzyma zamkniętą księgę⁶ (Biskupski, 2013, s. 81).

⁶ Czyli ewangeliarz. Kanon ikonograficzny przewiduje bowiem rysowanie postaci świętych biskupów z księgą Ewangelii, której głoszenie było centrum ich posługi.

Rysunek 1. Piętnastowieczna ikona św. Bazylego Wielkiego. Zbiory Muzeum Historycznego w Sanoku.
Fot. Dariusz Szuwalski

Oblicze i podniesione dłonie świętego są w kolorze sankiru⁷, lecz odznacza się na nich jaśniejsza, kremowa ochra⁸ oraz lekka podrumianka⁹. Święty ma długą brodę oraz krótkie włosy w kolorze umbry palonej oraz małe, prawie niewidoczne uszy.

⁷ Połączenie ochry i umbry, w wyniku którego powstaje kolor zielony – oliwkowy lub brązowy.

⁸ Nazwa farby stosowanej w malarstwie ikonowym, otrzymywanej z pigmentów pochodzenia mineralnego o odcieniach od żółci do koloru czerwono-brązowego (Smykowska, 2002, s. 56).

⁹ Rumieńce w ikonie, występujące np. na policzkach danej postaci.

Wokół głowy widzimy złoty nimb. Fiełoń (SPTP, 2022) – wierzchnia szata liturgiczna św. Bazylego jest w kolorze bieli tytanowej z ornamentami czarnych krzyży typu greckiego. Zauważyć też można zielony opadający omoforion (SPTP, 2022) wraz z krzyżami w kolorze czerwieni żelazowej. Pod fiełoniem znajduje się zielonkawy sticharion (SPTP, 2022), który dodatkowo jest rozbielany laserunkowo, oraz epitrachilion (SPTP, 2022) w odcieniu ochry czerwonej z punktowo nałożoną bielą. Palica (SPTP, 2022) jest również w tych samych kolorach. U stóp świętego znajduje się brunatna, ucięta płaszczyzna. Tło jest w odcieniu zieleni, z widocznym białym napisem: „Ahios Wasylije”¹⁰ (Święty Bazyli). Po obu stronach postaci znajduje się osiem scen, które opisują życie św. Bazylego.

Zaczynając od lewej górnej części i idąc w dół, klejmy przedstawiają:

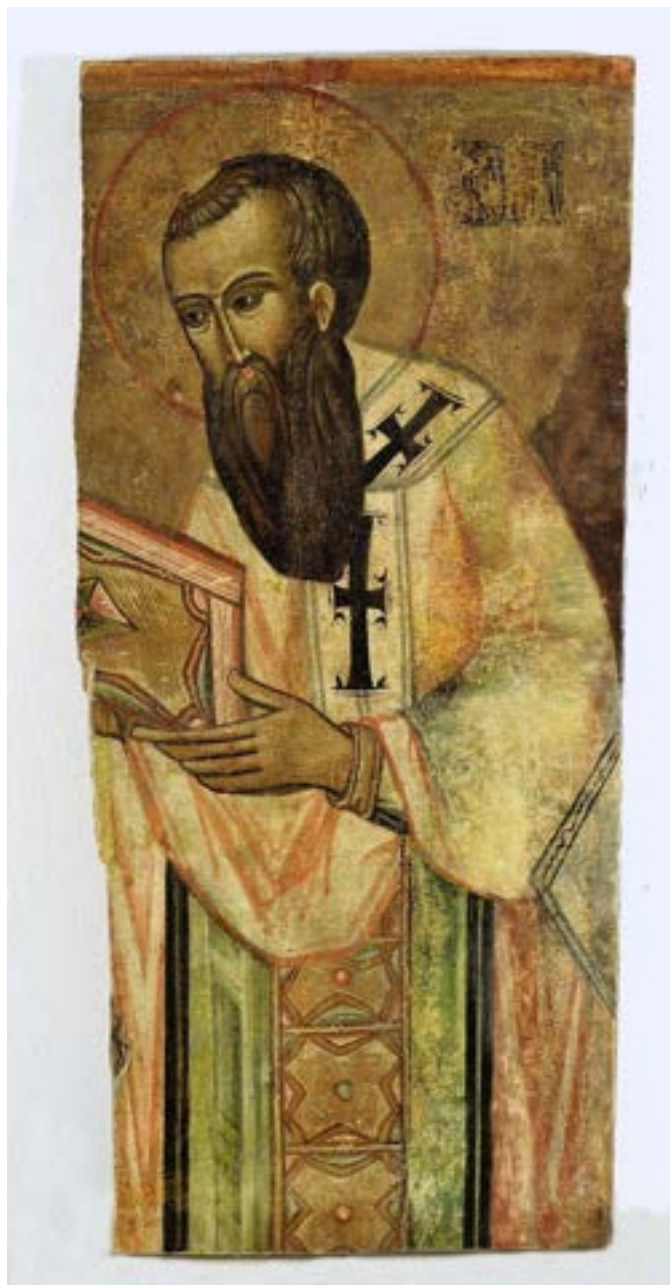
- Narodziny św. Bazylego: na łożu widzimy siedzącą matkę świętego – św. Emilię z Cezarei, pośrodku, stojącego w wanience małego Bazylego oraz pochylającą się jasnowłosą służkę. Dominują tu kolory czerwieni oraz zieleni, pojawia się również złoto (są nim oznaczone nimby). W tle znajduje się architektura.
- Chrzest św. Bazylego: na tle przyrody widzimy młodzieńca, przy którym pochyla się kapłan w białym fiełonie oraz zielonym sticharionie, prawą ręką błogosławiąc świętego. Głowy obu postaci otoczone są nimbami.
- Śmierć św. Bazylego: w trumnie w kolorze umbry naturalnej leży ciało świętego, zaś powyżej znajdują się sylwetki diakona oraz kapłana. Kapłan trzyma otwartą księgę i czyta modlitwy nad ciałem zmarłego. Za nimi znajduje się świątynia.
- Cud św. Bazylego: uratowanie mężczyzny z siideł złych mocy. Widzimy czarną postać – diabła, który w swych szponach trzyma zwój z tekstem: „Człowiek ten ofiarował się służyć złemu duchowi aż do śmierci” (Biskupski, 2013, s. 82).

Po prawej stronie od góry w dół klejmy przedstawiają:

- Wyświęcenie Św. Bazylego na biskupa: w tle znajduje się świątynia z czerwonym krzyżem. Święty Bazyli jest pochylony, a przy nim znajduje się błogosławiący go biskup, który czyta modlitwę nad jego głową „w zielonym sticharionie, czerwonym epitrachelionie i w białym pokrytym krzyżami polistaurionie (SPTP, 2022)” (Biskupski, 2013, s. 82). Obie postacie mają złote nimby.
- Wygnanie diabła z człowieka: na łożu znajduje się nagi młodzieniec, przepasany w biodrach, z którego ust wychodzi czarna postać. Święty Bazyli, trzymając księgę, prawą ręką błogosławi go, tym samym ratując jego duszę. „W tle budowla w odcieniu zieleni, przykryta czerwonym dachem” (Biskupski, 2013, s. 82).
- Przeniesienie relikwii św. Bazylego: dwóch mężczyzn trzyma trumnę z ciałem świętego. Ich szaty są w odcieniach cynobru oraz umbry zielonej.
- Złożenie ciała św. Bazylego do grobu: biskup oraz młodzieniec zamykają trumnę z ciałem świętego. W tle znajduje się świątynia w odcieniu zieleni z dachem w kolorze cynobru. Zarówno biskup, jak i św. Bazyli mają złote nimby.

¹⁰ W języku greckim – Święty Bazyli to „O Ahios Vasilios” (O Ayios Basileios), zaś na opisywanej ikonie mamy napis „Ahios” w języku greckim, zaś „Vasylije” w języku cerkiewnosłowiańskim.

Każda z klejów posiada tekst w języku cerkiewnosłowiańskim objaśniający dane wydarzenie z życia świętego. W dolnej części ikona jest ucięta. W kolekcji sztuki cerkiewnej Muzeum Historycznego w Sanoku jest jedną z najcenniejszych ikon, która swą wyjątkowością przyciąga wielu zwiedzających.

Rysunek 2. Szesnastowieczna ikona św. Bazylego Wielkiego. Zbiory Muzeum Historycznego w Sanoku.
Fot. Dariusz Szuwalski

Kolejna ikona św. Bazylego pochodzi z XVI w. (rysunek 2.). Jej pochodzenie jest nieznane. Opis zamieszczony w katalogu zbiorów informuje, że została

- zakupiona od Anny Milczarskiej, (...) zakonserwowana w pracowni konserwatorskiej przy Muzeum Historycznym w Sanoku przez mgr Barbarę Bandurkę w 2014 r. (...) Technika wykonania i wymiary: Tempera na gruncie kredowym; deska lipowa; wym. 75 x 35 x 2 cm. (Winnicka, 2018, s. 186).

Ikona jest ucięta, pochodzi zapewne z rzędu Deesis¹¹. Wizerunek półpostaci, skierowany jest ewidentnie w bok. Ogólna kolorystyka ikony to tonacje kolorów ziemistych, tj. czerń, brąz, ale też łagodne zielenie czy róże. Włosy oraz broda ma odcień umbry palonej, zaś oblicze ma laserunkowe pociągnięcia umbrą zieloną oraz podrumianką. Migdałowate, ciemne oczy nie są skierowane w stronę widza, lecz w stronę Króla Królów – Chrystusa.

Widzimy tu również pociągnięte cienkim pędzlem półkoliste brwi, nos oraz wąskie usta. W prawej dłoni święty trzyma *Ewangelię*, zaś lewą ją podtrzymuje, albo nawet na nią wskazuje jako tą, która jest drogą, prawdą, życiem¹². Sakos (SPTP, 2022) – wierzchnia szata biskupia jest „w odcieniu jasnozielonym i kremowym, podkreślona w załamaniach i fałdach różem indyjskim” (Winnicka, 2018, s. 186). Na ramionach świętego znajduje się również omoforion z dużymi, czarnymi krzyżami, opadający poniżej brody. Święty ma na sobie zielonkawy sticharion oraz epitrachilion „w kolorze różu, z motywem kwadratowych pól z wpisaną weń formą wieloboku o ściętych narożach” (Winnicka, 2018, s. 186). Tło ma odcień jasnego brązu z wyróżnionym czerwonym konturem nimbu – okrąg, pociągnięty czerwienią. Znajduje się tam również mało widoczny skrót lub napis w języku cerkiewnosłowiańskim: „Wielki”.

W zbiorach muzeum znajduje się jeszcze jedna ikona, przedstawiająca postać św. Bazylego (rysunek 3.). Na tej ikonie towarzyszy mu dwóch Ojców Cerkwi: św. Jan Złotousty oraz św. Grzegorz Teolog. To przedstawienie ikonograficzne nosi nazwę: *Trzech (Wielkich) Hierarchów* bądź *Trzech Ojców Kościoła*. Ikona datowana jest na I poł. XVII w. i pochodzi z cerkwi pod wezwaniem Soboru (Synaksy) Matki Boskiej we wsi Lipie. Została zakonserwowana w pracowni konserwatorskiej przy Muzeum Historycznym w Sanoku przez mgr Wandę Szulc w 1977 r., a namalowana jest temperą na gruncie kredowym. Wymiary deski lipowej ikony to 107 x 96 x 2 cm (Winnicka, 2018, s. 103). Biskupi – wielcy teologowie, ukazani są w pozycji en face, lecz ich oczy skierowane są gdzieś w dal, jakby zgadzali się jednomyślnie w sprawach dotyczących dogmatów oraz obrony wiary. Ich oblicza są pogodne, uszy duże, wystające, jakby nasłuchiwali modlitw, byli powiernikami Najwyższego.

Pierwszy z lewej w szacie biskupiej stoi św. Bazyli. Ma długą szpiczastą brodę w kolorze umbry palonej oraz krótkie włosy „z okrągłą łysiną na czubku głowy” (Winnicka, 2018, s. 103). Jego oblicze, jak i pozostałych hierarchów, ma tonację ciemniejszego sankiru z jasną ochrą, widoczna jest również podrumianka. Widać „wyraźnie zaznaczone bruzdy i zakola na czole” (Winnicka, 2018, s. 103) – oznaka mądrości. W lewej ręce św. Bazyli trzyma Ewangeliarz, lecz jego dłoń jest zasłonięta – jest to symbol głębokiego wyrażenia czci (Forstner, 1990, s. 354), prawą zaś błogosławi. Gesty błogosławieństw u wszystkich trzech biskupów są identyczne: mówią nam o Credo, o Trzech Osobach Trójcy Świętej oraz dwóch naturach Jezusa Chrystusa. Fiełon ma białe krzyże z czarną obwódką i czerwonymi akcentami, sticharion zaś jest jasnoniebieski, błękitny, rozbielony jaśniejszymi pociągnięciami. Omoforion ma

¹¹ Tak podaje (Winnicka, 2018, s. 186). W ikonografii ukraińskiej, tzw. „hałyćkomu ikonopysii” („галицькому іконописі”) XVI w. św. Bazylego malowano na diakońskich wrotach (rzadziej na carskich wrotach). (por. *ikonografiâ tr'oh svâtiteliv...*)

¹² Jak sam Chrystus o sobie mówi: „Ja jestem drogą i prawdą i życiem” (J 14,6) (Pismo Święte..., 2007, s. 1413).

odcień ochry czerwonej ze złotymi rozciągniętymi krzyżami, epitrachilion zaś jest w kolorze indygo. Za fioletem wyłania się rozbielana palica – symbol miecza duchowego.

Pośrodku stoi św. Jan Złotousty (Chryzostom). Jego broda jest o połowę krótsza od brody św. Bazylego. W lewej dłoni trzyma zamknięty *Ewangeliarz*, prawą zaś błogosławi. Ubrany jest w złoty sakos w roślinne ornamenty oraz długi biały omoforion, na którym znajdują się czerwone wydłużone krzyże. Podsakosnik (SPTP, 2022) ma odcień błękitu, lecz jest mocno rozbielony. Pod omoforionem widzimy fragment epitrachilionu w kolorze czerwieni z lekko zaznaczonymi cienkimi frędzelkami i jasnym ornamentem.

Rysunek 3. Ikona Trzech Wielkich Hierarchów. Zbiory Muzeum Historycznego w Sanoku.
Fot. Dariusz Szuwalski

Najbardziej charakterystyczną jest postać św. Grzegorza Teologa. Przedstawiony on jest z długą, siwą, starczą brodą. W lewej ręce trzyma Ewangeliarz, ale w przeciwieństwie do Ewangeliarzy pozostałych

postaci jest on otwarty¹³, co może wskazywać na osobliwość daru słowa świętego, jako wybitnego oratora. Jego czoło jest wysokie, symbolizuje mądrość, wiedzę. Fiełoń świętego jest biały w czarne greckie krzyże, omoforion również jest w odcieniu bieli, ale krzyże na nim są w kolorze ochry żółtej. Podsakosnik w podstawie ma odcień żółty, lecz jak u poprzedników jest rozbielany. Epitrachilion jest w kolorze indygo. Pod błogosławiącą ręką wystaje palica. Obuwie wszystkich trzech świętych ma odcień czerwonej ochry. Hierarchowie stoją na wzgórzu, za którym widać zielony horyzont, roślinność. Zarówno tło, jak i nimby są złote, mówiące nam o niestworzonej światłości Bożej. Tło odróżnia się roślinnym ornamentem od gładkich zarysów nimbów. Inskrypcje nie występują.

Wnioski

Przedstawienia św. Bazylego Wielkiego w trzech prezentowanych ikonach nieznacznie się różnią. Zmiany w ikonografii były wywołane powstaniem w końcu XVI w. nowej wspólnoty chrześcijańskiej, czyli Kościoła grekokatolickiego. Malarze dodają do tradycyjnej bizantyjskiej formy nowe zachodnie podejście. Ikona z XV w. ukazuje surowość, płaskość oraz graficzność rysunku. W XVI w. widzimy połączenie stylu graficznego z malarską formą, zaś w XVII w. mamy perspektywę zbieżną oraz złoto i roślinną ornamentykę.

Jak zauważa wybitny znawca sztuki cerkiewnej, pana Romuald Biskupski:

- Kompozycje szeregu przedstawień wprawdzie zapożyczone były ze sztuki bizantyjskiej, serbskiej czy rosyjskiej, lecz ich przyswojenie na nowym gruncie, również w postaci opracowanych nowych wariantów, stanowi o swoistych charakterze tego malarstwa (Biskupski, 2013 s. 26).

Bibliografia

- Banach, W., Kasprzak, E. (2007). *Gdzie wspólne źródła...* Sanok: Muzeum Historyczne w Sanoku.
- Biskupski, R. (1990). *Ikony. Informator Muzeum Historycznego. Nr 1.* Sanok: Muzeum Historyczne w Sanoku.
- Biskupski, R. (1990). *Ikony ze zbiorów Muzeum Historycznego w Sanoku*, Warszawa: Krajowa Spółdzielnia Artystyczno-Techniczna KSAT.
- Biskupski, R. (2000). *Sztuka cerkiewna XVII–XIX w. Przewodnik po wystawie.* Sanok: Muzeum Historyczne w Sanoku.
- Biskupski, R. (2013). *Ikony z XV wieku w Muzeum Historycznym w Sanoku. Katalog zbiorów*, t. 1. Sanok: Muzeum Historyczne w Sanoku.
- Czajkowski, J. (1998). *Ikona karpacka.* Sanok: Muzeum Budownictwa Ludowego w Sanoku.
- Forstner, D. (1990). *Świat symboliki chrześcijańskiej.* Warszawa: Instytut Wydawniczy PAX

¹³ Jest to dość niespotykane wyobrażenie, gdyż w ikonografii rzadko się zdarza, by na ikonach świętych biskupów trzymany przez nich Ewangeliarz był otwarty. Być może zostało to skopiowane z ikony Chrystusa, który przedstawiany jest zazwyczaj z otwartą księgą.

- Ikonoğrafiâ tr'oh svâtiteliv: Vasiliâ Velikogo, Grigoriâ Bogoslova ta Ioana Zolotoustogo* [Іконографія трьох святих: Василя Великого, Григорія Богослова та Іоана Золотоустого]. [online] <http://hram.lviv.ua/3294-konografiya-troh-svyatiteliv-vasiliya-velikogo-grigoriya-bogoslova-ta-ioana-zolotoustogo.html>, [05.12.2024].
- Pietrow, P. (2014). *Reguły św. Bazylego Wielkiego. Elpis*, (16), 119–126. <https://doi.org/10.15290/elpis.2014.16.14>
- Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu. Biblia Tysiąclecia*. (2007). Poznań: Pallottinum.
- Przyczyna, W., Czarnecka, K., Ławreszuck, M. (red.). (2022). *Słownik polskiej terminologii prawosławnej*. Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku [online] <https://sptp.uwb.edu.pl> [5.12.2024]. (SPTP)
- Smykowska, E. (2002). *Ikona. Mały słownik*. Warszawa: Verbinum.
- Stojak, G. (2017). *Ikona karpacka – na granicy kultur Wschodu i Zachodu*. W: Dębicz M., Berdowska J. (red.), *Życie codzienne. Wędrówki po archeologicznych śladach dawnych epok i kultur województwa podkarpackiego*. [online] https://carpathianculture.eu/wp-content/uploads/2023/08/KPSK_052_poprawiony.pdf, [5.12.2024].
- Winnicka, K. (2018). *Ikony z XVII wieku w Muzeum Historycznym w Sanoku. Katalog zbiorów*, t. 3, Sanok: Muzeum Historyczne w Sanoku.
- Zielińska, M. (2022). *Sanok ukryty pod ziemią*. Sanok: Muzeum Historyczne w Sanoku.